

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

138:3 • 2018

Vardagliga kulturmöten i 1700-talets Kanton och Macao

GUNLÖG FUR*

Linnéuniversitetet

Lisa Hellman, *Navigating the foreign quarters: Everyday life of the Swedish East India Company employees in Canton and Macao 1730–1830* (Stockholm: Dep. of history, Stockholm University 2015). 319 s.

Uppläggnings och huvudresultat

Det är spännande att notera att avhandlingar med globalhistoriska ambitioner kommer allt oftare från svenska historiska forskarmiljöer. Lisa Hellmans avhandling är en studie av vardagslivet i de kvarter som beboddes av främmande handelsmän i anslutning till den kinesiska kuststaden Kanton och den portugisiska kolonin Macao under seklet från 1730 till 1830.¹ I centrum står det Svenska Ostindiska Kompaniet och de handelsmän – kallade superkargörer – som under denna tidsperiod anlände till Kanton och Macao för att delta i den lockande handeln med exotiska kinesiska varor som te, porslin och silke. Syftet är att studera vardagslivet för de svenska anställda i Kanton och Macao och utgångspunkten är att i studiet av en mindre aktör, som mera sällan stått i fokus, kunna fånga ett flersidigt och mångfacetterat kulturmöte, som annars inte blir synligt i den forskning som oftast fokuserar på de dominerande europeiska handelskompanierna. Det är alltså inte det svenska i sig som är intressant utan vad det avslöjar om ett komplext och varierande system av kontakter och ageranden som formades i och formade de främmande handelsmännens kvarter. Studien placeras in främst som ett bidrag till det globalhistoriska fältet, men ansluter sig också till studiet av hamnstäders karaktär och roll samt av vardagslivet.

Främlingskvarteren och dess omgivning i form av hav, kustlinje och öar, utgjorde en unik miljö formad av den kinesiska Qingstatens vilja att styra

1. En lätt reviderad version av avhandlingen finns idag utgiven med titeln *This house is not a home: European everyday life in Canton and Macao 1730–1830* (Leiden 2018). Reds anm.

* Professor historia; fakultetsopponent

och strukturera handeln med europeiska handelskompanier. Historien om handeln med Kina har fascinerat människor genom seklen, men Hellman önskar nyansera bilden av denna handel som ofta skildrats som ett möte mellan två separata och åtskilda världar – Europa och Kina – vilket oundvikligen skulle komma att leda till de destruktiva opiumkrigen och att Kina underkuvades av en imperialistisk Västvärld. För att bryta upp och ifrågasätta denna kraftigt förenklade bild väljer hon att detaljstudera de vardagliga handlingar som utgjorde interaktionen mellan å ena sidan kinesiska myndigheter, handelsmän och arbetare och å den andra de handelsmän, skeppsbesättningar och resenärer som anlände från flera olika europeiska handelskompanier.

Det som gjorde Kanton annorlunda än en mängd andra handelsstationer i Asien – och runt om i världen – var att den stod helt under kinesiskt styre under hela den period som här studeras. Kinesiska myndigheter önskade inte att främlingarna som kom för att handla skulle stanna och därför begränsades deras rörlighet i Kanton och på det kinesiska fastlandet. De uppmuntrades inte att beblanda sig med den kinesiska befolkningen och handeln styrdes av kinesiska lagar och förordningar. Men genom att titta på vardagliga handlingar noterade i källor som skeppsjournaler, dagböcker, reseskildringar och brev, skrivna på en mängd olika språk – förutom svenska material används engelska, portugisiska, danska, kinesiska och franska – visar Hellman att denna styrning varken var total eller konstant över tid.

Vardagslivet ses av Hellman som ett resultat av praktiker eller handlingar som skapar och upprätthåller mellanmänskliga relationer. Sin förståelse av vad som utgör praktiker och sociala relationer hämtar Hellman från filosoferna Michel de Certeau och Theodore Schatzki. De tänker sig att praktiker på särskilda sätt i olika tider och på olika platser länkar samman människors tal och handlingar, sociala konventioner och syften, övertygelser och känslor. Praktikerna är alltså knutna till tid och rum och kan endast förstås utifrån specifika miljöer och situationer. Samtidigt kännetecknas varje tid och rum av olika och ibland motsträviga världsbilder, ideal och konkurrerande diskurser.

Hellman ställer frågor om vilka typer av relationer som formades i främlingskvarteren, hur dessa praktiker skapade skillnad och likhet samt vilka handlingar som användes för att utöva eller utmana kontroll. Fem praktikområden utkristalliserade sig vid genomgången av källmaterialet och av handlingens huvudkapitel är organiserade runt dessa fem: gruppformering, rumsliga praktiker, kommunikativa praktiker, materialitet och förtroendeskapande. Dessa fem områden analyseras med hänsyn till kön, etnicitet och klass, koncept som visat sig användbara i tidigare globalhistoriska analyser. Samtliga tre variabler betraktas som performativa, det vill säga de är inte för en gång givna utan formas av praktiker och bidrar till att positionera indivi-

der hierarkiskt och skapa maktrelationer. Metodiskt studeras i detalj dagliga handlingar i relation till de fem områdena för hela perioden 1730–1830. I tidigare forskning har ofta denna period beskrivits som statisk och för att synliggöra växlingar över tid har Hellman valt att skjuta in olika ögonblicksbilder, som via porträtt av fyra svenska superkargörer ger en lägesbild för fyra olika tidsperioder.

Viktiga övergripande resultat i avhandlingen är att dagliga praktiker formade och omformade en mångfald grupper samtidigt och denna gruppformering påverkade i sin tur praktikerna. En central faktor i främlingskvarteren var att en och samma plats delades av många etniska och religiösa grupper genom de restriktioner som de kinesiska myndigheterna upprätthöll. Att tillåtas att röra sig mellan avgränsade rum var ett privilegium som manifesterade status och skapade hierarkier. En av de mest framträdande aspekterna av vardagliga interaktioner i Kanton var konstruktionen av maskulinitet, i vilken såväl kineser från olika grupper och de främmande besökarna deltog. Konstruktionen inbegrep skapandet av ett själv som pålitlig handelsman, patriark och lärd. Frånvaron av kinesiska kvinnor innebar att de främmande européerna kunde beskriva kinesiska män som tyranner och därigenom omformades främlingarnas längtan efter kvinnor i det egna landet till en manifestation av deras egen hemtillhörighet och civilisering.

Hellman argumenterar för att tidigare forskning i otillräcklig utsträckning tagit hänsyn till hur såväl individuella som diskursiva könsrelationer påverkat platser som Kanton. De främmande handelsmännens konstruktion av maskulinitet genomsyrade dagligt liv och relationerna till alla de grupper de förhöll sig till. Slutligen visar avhandlingen att fokuseringen på svenska handelsmän kunnat ge perspektiv på den tidigare binära uppfattningen om kulturmöten mellan homogena kollektiv, samtidigt som de svenska resenärernas erfarenheter inte kan förstås endast som en del av en nationell historia, eller ens europeisk – handelsmännen levde sina liv i skärningspunkten mellan det globala och det lokala. Denna studie visar hur länkarna mellan dessa olika nivåer tog sig uttryck i daglig praktik och hur vardagspraktiker var del i att forma globaliseringens makroprocesser.

Diskussion och resultatens räckvidd

Avhandlingen bygger på ett mycket omfattande material av olikartad karaktär som ställer stora krav på forskaren beträffande såväl kontextkunskap, teknisk färdighet och språkkunskaper. Det är imponerande att följa hur kreativt Hellman tar sig an dessa disparata källor på jakt efter spår av vardagliga handlingar. Hon skriver själv att avhandlingens struktur organiserats av de fem typer av praktiker hon fann i källorna, men det är inte helt uppenbart för läsaren hur dessa fem praktiker utkristalliserats ur materialet. Här hade

det varit önskvärt med en utförligare metoddiskussion. Hur framvaskades dessa praktiker? Fanns det andra kategorier som övergavs eller infogades i de fem?

Dessa fem praktiker kom sedan att utgöra fokus för avhandlingens fem empiriska kapitel. Vid genomläsningen av dessa tyckte jag att tre fungerade alldeles utmärkt, medan två väckte många frågor. Kapitel två som handlar om gruppformering visar på en mängd olika grupper som konstitueras i Kanton och Macao, men själva myllret väcker frågor. Vilka grupper fanns inte där? Två "grupper" som verkade saknas var religiösa och andliga sammanslutningar och deras praktiker, samt de homosociala grupperingar och band som inte alls doldes i Qing Kina, men som var problematiska i Europa. Var Kanton en sekulär plats, i så fall en långt tidigare sådan än man kunde finna i Europa, eller saknades referenser till religionens betydelse i vardagslivet i materialet? I kapitlet finns också en risk för en sammanblandning av två olika aspekter av gruppformering – självidentifikation och tillskrivning.

Kapitel sex behandlar förtroende som själva kittet i en framgångsrik handelsrelation, men framstår som något rörigt och i avsaknad av tydligt fokus och väcker frågan om temat utvecklats för att samla det som blev över från tidigare kapitel.

Avhandlingens syfte är att analysera vardagspraktiker bland anställda vid det svenska Ostindiska kompaniet i Kanton och Macao under perioden 1730–1830. Perioden är vald med omsorg och avslutas just innan det första opiumkriget mellan Storbritannien och Kina (1839–1842). Det framstår som klokt eftersom förhållanden mellan kinesiska myndigheter och de främmande handelsmännen radikalt förändrades efter kriget. Det som undersöks är en hundraårsperiod som kännetecknas av en balans, men en där Kina dikterade villkoren för handelsutbytet. Hellman har valt ett i huvudsak deskriptivt syfte. Underfrågorna är klassiska historiska vad, hur och vilka-frågor, men undersökningen saknar en varför-fråga. Varför spelar det roll att veta svaren på de deskriptiva frågorna om praktikerna i främlingskvarteren i Canton och Macao?

Teoretiskt är de Certeau den främsta inspirationen, som kombineras med en rad andra analytiska ingångar som Robert Connells arbeten om maskulinitet och Schatzkis om sociala praktiker. Dessa leder till ett fokus på just praktiker. Dessa diskuteras i inledningskapitlet men förblir något otydliga. Vad är en praktik och är det en skillnad mellan praktiker och beteenden? Hur ser Hellman på risken för funktionalism och instrumentalitet? Finns det något som inte är en praktik men ändå del av livet? Hur förhåller sig tankar och känslor till praktiker? Med tanke på att avhandlingen betonar handlingarnas performativa betydelse och karaktär hade det också varit önskvärt med en teoretisk precisering av begreppet performativitet.

Begreppen, eller koncepten, etnicitet, klass och kön läggs sedan som ett raster över de praktiker som studeras. Det är inte helt tydligt på vilken nivå dessa koncept befinner sig och hur de är tänkta i relation till teoretiseringarna av handlingar. De tycks dels fungera som analysverktyg, men också som resultat. Det vill säga studien av praktiker visar att och hur etnicitet, klass och kön har betydelse, och här skönjs vissa tendenser till cirkelresonemang. Det hade kunnat vara givande att gräva lite djupare i dessa aspekter. Vivien Ng visade till exempel i en studie om homosexuella relationer i 1600- och 1700-talens Kina att med Qing-styrets maktövertagande infördes också lagstiftning som kriminaliserade homosexuella relationer som våldtäkt. Hon identifierade homosociala relationer med öppet sexuella inslag som del av en vanligt förekommande diskurs och kulturell produktion under tiden före 1740 och i synnerhet tycks det ha varit en existerande praktik i Sydkina, i provinsen Fujian. Qing-dynastin tog över ett rike i upplösning och i programmet för att skapa förtroende och i synnerhet vinna över den bildade eliten satsade man på en sträng version av konfuciansk ideologi med en tydlig åtskillnad mellan män och kvinnor för att skapa harmoni och balans.² Hur påverkade detta de köns kategorier och samkönade relationer som uppstod i samband med mötet mellan europeiska handelsmän och kineser i de två handelsstäderna? Avhandlingen visar en över allt förekommande åtskillnad och hierarki mellan kön och mellan etniska grupper. Men en utmaning när man använder kön och etnicitet som analyskategorier, samtidigt som de betraktas som sociala konstruktioner är om huruvida just dessa kategoriseringar kan ses som producerade i mötet, eller om de föregår mötet i sig? Vad får det för konsekvens för hur kön eller etnicitet förstås och tolkas att européer och kineser, vid just denna tidpunkt, gemensamt skapar två tydliga kategorier genom praktiker i främlingskvarteren som har mycket större räckvidd än bara där?

De kinesiska myndigheterna beskrivs genomgående som helt upptagna av kontroll. Kopplingen mellan myndigheter och kontroll nämns inte mindre än 14 respektive 16 gånger i kapitlen fyra och fem. Här framstår en risk att andra motiv för kinesiskt handlande negligeras. I stället framstår de kinesiska myndigheterna som mer begränsade än de ständigt innovativa handelsmännen. Är det en konsekvens av materialets karaktär, maktens natur, avhandlingens modell med fokus på handelsmännens praktiker, eller av en bedömning av att det var så här det var i just detta fall? En avsaknad av diskussion om denna skillnad riskerar att reproducera föreställningen om ett statiskt Kina och ett ständigt förändringsbenäget Väst.

2. Vivien W. Ng, "Homosexuality and the State in Late Imperial China", i Martin Bauml Duberman, Martha Vicinus och George Chauncey Jr. (red.), *Hidden from History* (London 1989) s. 76–89.

Avhandlingen kännetecknas dock främst av en rad strålande analyser och slutsatser. Till exempel visas övertygande hur de typer av kontakter europeiska handelsmän hade med kineser färgade av sig i de omdömen som avgavs om dem. En djuplodande analys ges om rörelsefrihetens begränsningar och klass. Och i avsnittet om rum ("space") visas på ett briljant sätt hur den kinesiska kontrollen definierade vad främlingar kunde uppleva och detta utvecklade sig till en bestämd rutt med särskilda rumsliga tyngdpunkter och avgränsningar.

Jag hade gärna sett några systematiseringar av resultaten. Till exempel så skriver Hellman att "sometimes, the Swedes and other foreigners would adapt and compromise to adhere to the local rules and, other times, they would try to circumvent them" (s. 272). Det hade varit önskvärt med någon precisering om när det ena eller det andra inträffade och varför strategierna skilde sig åt. Likaså skrivs att "[b]y the end of the eighteenth century [...] these adaptive practices of constructing masculinity changed into practices that subverted Chinese authority, and mutual adaptation gave way to a domineering attitude among the British and the Americans". (s. 278) Men varför skedde denna förändring? Här ger texten inte någon ledtråd. Frågan om maktrelationerna mellan främlingar och kinesiska myndigheter som beskrivs som "continuous negotiation of power between multiple parties" (s. 284) förändrades radikalt under opiumkrigen – det första ägde rum mellan 1839–1842. Analysen avslutas precis innan detta. Ett resonemang kopplat till en fråga om varför hade kunnat stilla denna nyfikenhet och öppna för viktiga framtida forskningsfrågor.

Avslutningsvis bör nämnas att akribin är god. I några fall var det svårt att hitta i källmaterialet på grund av källhänvisningarnas karaktär, men det är en mindre anmärkning. Språkbehandlingen är också genomgående av hög kvalitet med endast smärre korrekturmissar.

Slutord

Det finns mycket att berömma i denna intresseväckande avhandling. Här finns till exempel en alldeles utmärkt forskningslägesdiskussion, en av de mest givande jag stött på. Avhandlingen är påfallande välskriven och bygger på ett stort och varierande källmaterial. Den är riktigt lysande i sina mikroanalyser av interagerande och kulturmöten. Det tredje kapitlet "Space for intersections", som behandlar aspekter av rumslik karaktär, är särskilt starkt. Det relationella perspektivet bibehålls rakt genom hela arbetet. Jag uppskattar också mycket det sätt på vilket illustrationer används i texten, även om i synnerhet kartorna kunde varit i något större format.

Avhandlingen öppnar också för intressanta diskussioner om möjligheter och förutsättningar för utvecklandet av det globalhistoriska fältet. Hellmans

imponerande språkliga kompetens syns ovanlig. Är den en förutsättning för globalhistoriska studier, eller kan just behov av olika språkliga kompetenser inspirera till vitala samarbeten? Utan tvekan hade det inte blivit en lika god och tankeväckande avhandling om endast svenskt material och svenska handelsmän fokuserats. I stället är det genom sin bredd som Hellman fångar miljön i Kanton och Macao på ett lysande sätt och därigenom väcker både frågor för fortsatt forskning och erbjuder tankeväckande perspektiv rörande interetniska/transnationella relationer och kolonial handel under denna period.